

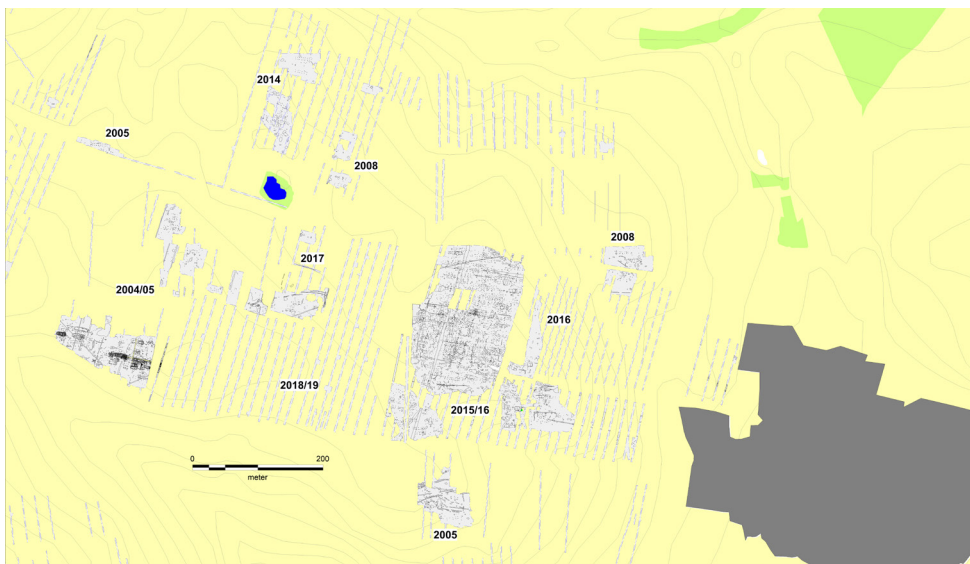
AF
LARS EGHOLM
NIELSEN

Sdr. Tranders II

Den manglende brik i landsbyens bebyggelsesudvikling

I bakkerne vest for landsbyen Sdr. Tranders har museet gennem en årrække undersøgt store arealer forud for moderne anlægsarbejder. Området er blevet omdannet fra landbrugsarealer til parcelhuskvarterer, dagligvareforretninger, sportsarenaer og undervisningsinstitutioner. Alt sammen en konsekvens af, at Aalborg er blevet udvidet kraftigt i sydøstlig retning.

Museets udgravninger i området har blandt andet afdækket massive bopladsspor fra yngre bronzealder og ældre jern-

Sdr. Tranders udgravningerne gennem de seneste 15 år (årstal for udgravningerne er angivet). Denne artikels udgravning er placeret centralt i kortudsnittet med den tilhørende gravplads beliggende umiddelbart mod syd. Baggrundskortet er de lave målebordsblade og højdeangivelserne er i fod.

alder (1000 f.Kr. til 180 e.Kr.) samt en gravplads fra perioden yngre romersk jernalder/ældre germansk jernalder (ca. 180 til 540 e.Kr.) og spredte grave fra ældre romersk jernalder (0-180 e.Kr.).

Indtil fornylig har områdets bebyggelsesudvikling i de yngre dele af jernalderen været et mysterium, særligt manglen på bebyggelse spor samtidige med den tidligere udgravede gravplads har været påfaldende. Med undersøgelserne forud for udstykningen ved Kiplings Allé og Seiferts Allé er dette hul i vores viden nu blevet lukket. Her blev der i 2015 og 2016 udgravet en meget stor bebyggelse, der daterer sig til perioden yngre romersk jernalder og ældre germansk jernalder (ca. 180 – 540 e.Kr.). Således er bopladsen ikke bare samtidig med den førromtalte gravplads, men de er også ”naboer”. Det vil sige, at vi nu har en bebyggelse med tilhørende gravplads fra denne periode.

Bopladsen

Hen over højdedraget, hvor der nu er ved at blive opført ca. 45 boliger, har der engang i begyndelsen af yngre jernalder været livlig aktivitet på den store boplads. Udgravningen afdækkede spor efter 127 bygninger i alle størrelser, fra små værkstedshytter (grubehuse) til store langhuse på op til 26 meters længde. De mange bygninger har ikke ligget der på samme tid, men er blevet opført hen over en periode på ca. 350 år. En typisk gård i jernalderen, som har huset en familie i videste forstand, har haft et hovedhus med beboelse og stald, samt et eller flere mindre udhuse og værksteder. Man antager, at et langhus, som er bygget udelukkende af træ med lerklinede vægge og tørve- eller stråtag, kan have en brugstid på omkring 30 år. Nogle huse er dog kraftigere bygget end andre, og kan have haft en længere brugstid.

De første gårde på bopladsen bliver opført her på højdedraget omkring 200 e.Kr. Her viser kulstof 14 dateringer af forkullet korn fundet i husenes stolpehuller, at man opfører minimum et hovedhus, et udhus og et grubehus. Dette udvikler sig hurtigt til at blive til flere samtidige gårde og dermed en mindre landsby. Det antages, at da bopladsen var størst i det 4. århundrede efter Kristus, var der ca. 6-8 samtidige gårde på højdedraget.

Omkring 530-540 e.Kr. ophører bebyggelsen og flytter formentlig et andet sted hen. De yngste kulstof 14 dateringer fra undersøgelsen slutter alle i dette årti, og antallet af samtidige gårdsenheder er nu faldet til 2-4 samtidige gårde.

Gravene

Ved undersøgelsen blev der udgravet 12 grave som lå spredt i de forskellige udgravningsfelter. Der var fire urnegrave, fem jordfæstegrave og tre storstensgrave. Storstensgravene, der alle kan dateres til ældre romersk jernalder (0-180 e.Kr.), lå på en linje med 230 meter mellem de yderste. Placeringen på linje og forholdsvis markant i landskabet er ikke tilfældigt. Gravene opfattes ofte som territoriemarkeringer og kan have ligget langs datidens vejforløb. Linjen går i dette tilfælde fra engområderne ved det nuværende Sdr. Tranders og op forbi de store kulturlagsbopladser fra ældre romersk jernalder ved Trandersgård og Nr. Hedegård.

Jordfæstegravene var alle fra yngre romersk jernalder (180-375 e.Kr.). En af gravene var en meget fornem kvindegrav med værdifulde gravgaver. Der var desværre ikke spor af den gravlagte i form af knogler eller tøj, men i gravens hovedende blev der fundet en 19 cm lang hårnål af bronze, som sikkert har holdt en sindig udformet frisure på plads. Om halsen eller på dragten havde hun en perlekæde bestående af 36 ravperler. Til at holde dragten sammen havde hun to spænder, et lille sølvspænde og et stort pragtspænde som i fagsproget kaldes en rosetfibula. Denne er sammensat af op til 60 forskellige dele i både jern, bronze, sølv, forgyldt bronzeblik og glas. En sindrig konstruktion som har taget sig flot ud og været meget værdifuld. Rosetfibulaen kendes fra

Rosetfibulaen fra Sdr. Tranders. Den blev fundet i mange dele, som her er vist i nogenlunde korrekt "anatommisk" orden.

hele landet, men netop fra omkring Aalborg er der efterhånden fremkommet et betydeligt antal, som tilmed anses for at være fremstillede af lokale håndværkere. Rosetfibulaen kan daterets meget præcist til underperioden C1B af yngre romersk jernalder (ca. 220-260 e.Kr.). Den nærmeste rosetfibula er fundet bare 800 m mod nordvest i forbindelse med udgravninger forud for opførelsen af sportshallen Gigantium.

Kvinden havde desuden et skrin med som gravgave. Selve skrinet er ikke bevaret, men det har haft et håndtag af jern og har været pyntet af mange små sølvnitter (ca. 1,5 mm i diameter). Skrinet indeholdt en tenvægt af bronze og en tenkrog af jern. I fodenden lå desuden en benkam, hvor det eneste bevaret var 5 bronzennitter. Selve gravkonstruktionen var også unik. En træramme i kanten af nedgravningen blev holdt sammen med pæle i hjørnerne, så tømmeret dannede et lille gravkammer. Sammenholdt ser gravgaver og gravkonstruktion ud til at være noget ud over det sædvanlige og man kan dermed slutte at kvinden har tilhørt samfundets øverste klasse.

En anden af de undersøgte grave var resterne af en lille barnegrav, faktisk en nyfødt. Graven var anlagt i kridtundergrunden og derfor er skelettets små knogler bevaret til vores dage. Den nordjyske kridtundergrund bevarer skeletter og dyrekogler utroligt godt og er medvirken til at give et unikt indblik i befolkningen og deres husdyr i den nordjyske jernalder. Således har antropologer nøjere kunne foretage en aldersbestemmelse på knoglerne. Dette sker bl.a. ved at se analysere den afdødes tænder og måle længden af lårbensknoglen. Det anslås, at barnet er død ved fødslen eller i ugerne efter. Det havde et lille lerkar med i graven, hvorudfra at det kan dateres til yngre romersk

*Skelet af nyfødt fra
Sdr. Tranders.*

jernalder. Det er sjældent, der findes et så velbevaret og ungt et barneskelet, på trods af at børnedødeligheden må have været enorm i jernalderen.

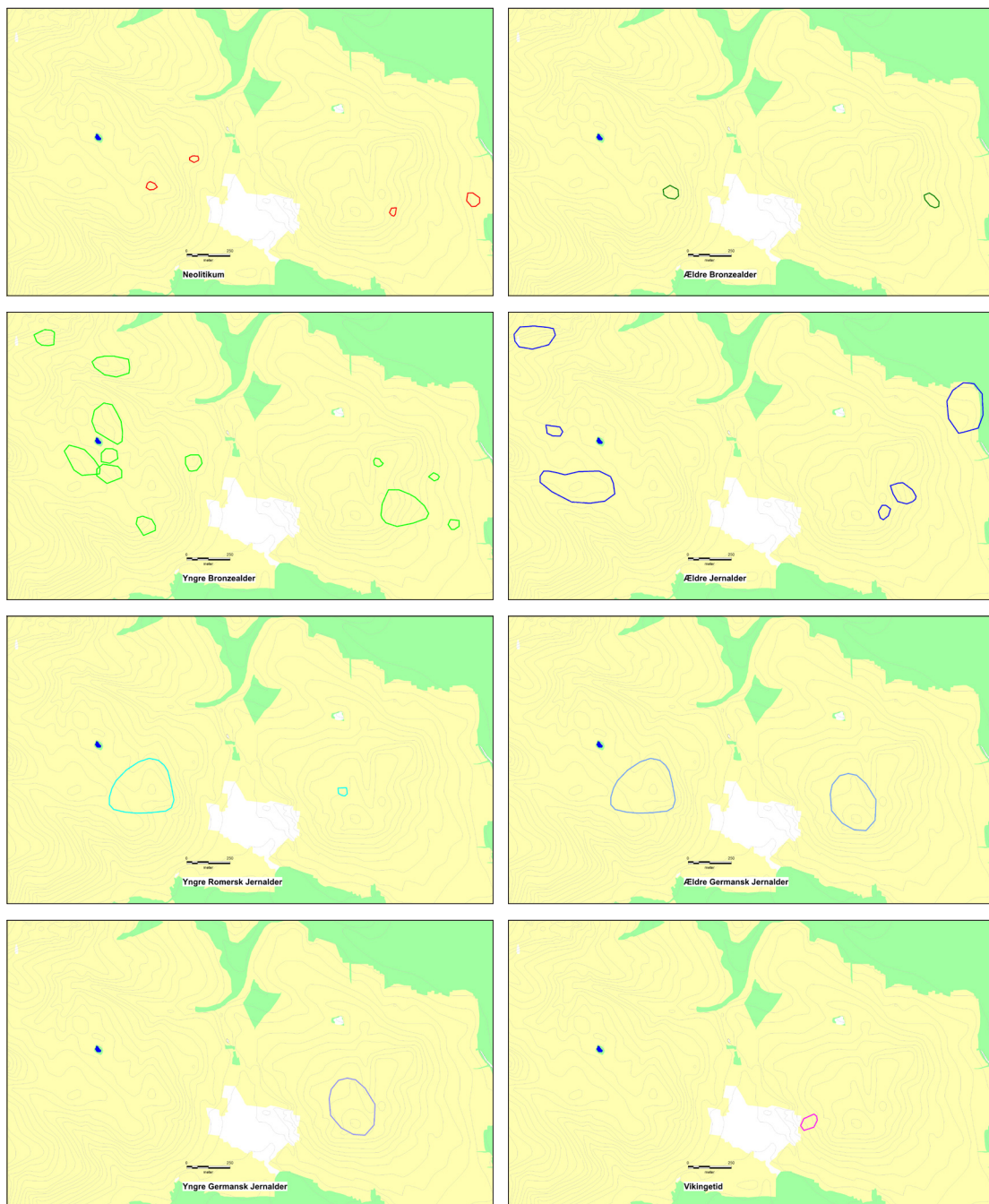
Landsbyens opståen

I de nu overståede udgravninger, er der således blevet undersøgt en stor boplads, hvortil der også var spredte begravelser fra en periode i jernalderen, som længe har været meget underrepræsenteret i museets ansvarsområde og især omkring Sdr. Tranders. Fra ældre jernalder (500 f.Kr. til 180 e.Kr.) er området omkring Sdr. Tranders og Nr. Tranders et af de steder i Danmark, hvor der er udgravet det største antal velbevarede langhuse. Et sted mellem 300 og 400 langhuse er undersøgt, og der må have været en meget stor befolkningstæthed i området i denne periode. De huse vi nu har udgravet, er de eneste fra yngre romersk- og ældre germansk jernalder i området og den noget mindre landsby med de langt færre huse markerer dermed et fald i befolkningens størrelse. Men hvorfor ser vi denne reduktion af bosættelsen omkring 180/200 e.Kr.?

Arkæologisk set er Sdr. Tranders et rigt og spændende område, fordi den moderne landsby indtil for nyligt har ligget omgivet af marker. Inden for de seneste år er byen rykket ind på landsbyens marker, og store byggerier som universitetet og det nye universitetshospital har trukket andre med. Over de seneste tiår har museet derfor fået mulighed for at undersøge hele landsbyens udviklingshistorie fra oldtiden og frem til i dag, hvilket er en ret unik situation.

På figurerne, næste side, er bosættelsesudviklingen på bakkerne ved Sdr. Tranders illustreret ved 8 kortudsnit. Allerede i yngre stenalder og ældre bronzealder ses der spredte bosættelser og andre aktiviteter. I yngre bronzealder er landskabet præget af enkeltliggende gårde med en spredt beliggenhed i landskabet. De ligger tydeligt placeret på små plateauer. I ældre jernalder ses 3 kæmpestore bebyggelser, hvorfra museet har udgravet i alt 300 til 400 huse udgravet. Det var en periode med stor befolkningstæthed, hvilket bekræftes af beliggenheden af endnu en meget stor bebyggelse lidt længere mod nord ved Nr. Tranders.

I yngre romersk og ældre germansk jernalder er der med de nye udgravninger endelig blevet lokaliseret en boplads, som tilmed også har en gravplads tilknyttet. Øst for Sdr. Tranders er der en mindre forekomst af huse og grave fra samme periode. I yngre germansk jernalder er der til gengæld ikke registreringer vest for

Otte kortudsnit med de forskellige perioders bebyggelser. Bebyggelsen fra neolitikum strækker sig fra ca. 3400-2500 f.Kr. De to bebyggelser fra ældre bronzealder er fra 1500-1000 f.Kr. Yngre bronzealder er fra ca. 1000-500 f.Kr. Ældre jernalder er fra ca. 500 f.Kr.-200 e.Kr. Yngre romersk jernalder ca. 200-375 e.Kr. Ældre germansk jernalder ca. 375-540 e.Kr. Yngre germansk jernalder ca. 540-750 e.Kr. Vikingetid ca. 750-1050 e.Kr. Sdr. Tranders udstrækning omkring 1800 er markeret med en hvid plet centralt i kortudsnittene.

den moderne Sdr. Tranders-landsby, og det ser ud til, at de to bebyggelser der gennem næsten 1000 år har ligget på hver side af den moderne Sdr. Tranders-landsby, nu samles umiddelbart øst for denne. Her, i århundrederne før vikingetiden, opstår en stor bebyggelse med mange grubehuse og langhuse. I vikingetiden rykker bebyggelsen tættere på den moderne Sdr. Tranders-landsby. I nærheden af kirken er der bl.a. fundet grubehuse og langhuse fra vikingetiden samt en sølvskat, og vikingetidsbebyggelsens udbredelse fortsætter der, hvor i dag kirken og kirkegården er beliggende i dag.

Således kan middelalderlandsbyen Sdr. Tranders' oprindelse foreløbigt beskrives gennem de mange års udgravningskampanjer i nærområdet. Men museet er dog langt fra færdigt med udgravningerne i området, så flere brikker kan tilføjes i årene, som kommer. Dermed får museet dokumenteret en i nordeuropæisk sammenhæng helt unik udvikling af landsbyen Sdr. Tranders gennem de seneste 3000 år.